

Van-e Istennek B-terve?

Gondolatok az irgalmasságról

Holger Zaborowski filozófus próbát tesz: „Közületek ki szeretne olyan társadalomban élni, amelyben minden tökéletesen igazságosan zajlik – de amelyben nem létezik irgalmasság?” A vallendari Filozófiai-teológiai Főiskola jelen lévő növendékei, valamennyien „Az irgalmasság cselekedetei” témájú egyházi ötletverseny díjazottjai, nem mozdulnak. Senki sem jelentkezik. *Zaborowski* nem tágít. Mi rossz van abban, ha a törvények tökéletesen igazságosak, és mindenkit szigorúan a szerint ítélnék meg, hogy mit teljesített vagy éppen nem teljesített? Ha nem létezik sem korrupció, sem seftelés, hanem kikezdhethetetlen, átlátszó jog érvényesül? „Mit hiányoltok akkor?” Egyszer csak valaki azt mondja, szinte szégyenlősen: „Azt hiszem, az ennek ellenére valamiképpen embertelen lenne.”

Egy jámbor fogalom politikai és kulturális vonatkozásainak feltárása érdekében kifizetődő lehet az ellenkezőjéből kiindulni. Az irgalmasságnak jámborkodó és ósdi csengése lehet. De egy irgalmatlan embert nem szeretnénk partnerünknek. És senki sem akar egy kegyetlen társadalomban élni, még akkor sem, ha mindenki számára jogszerűséget és rendet ígérnének.

Annyi biztos: az irgalmasság nemigen használható politikai fogalomként, és a rosszul értelmezett irgalmasságnak megvan a sötét oldala. Az irgalmasság nem pótolja az igazságosságot – de épp elég gyakran bizonyul ösztönzőnek, gyújtó hatásúnak abból a szempontból, hogy igazságosabbá tehet egy társadalmat: az adósságelengedési kampány, az egyházi menedék, a társadalombiztosítás, az elmulasztott segítségnyújtás mint büntett vagy a feltétel nélküli alapjövedelem ötlete – mindez az irgalmasság szelleméből született meg. „Az irgalmasság a jog félreismeret elsősegélynyújtója”, írja *Michael Pawlik*, a büntetőjog és a jogfilozófia professzora Freiburgban. Bizonyos mértékű nagyvonalúság nélkül nem lehet élni, sem egyénileg, nem társadalmilag.

Irgalom – egy bibliai fogalom nyomában c. könyvében *Ina Praetorius* feminista teológusnő leírja, hogy az 1970-es években, 21 éves egyetemistaként először babonaság-

nak tartotta a vallást, de aztán az irgalmasság lenyűgöző megtapasztalása nyomán értelmi úton eljutott a bibliai istenhithez. „Mióta beléptem az általános iskola első osztályába..., fontos szerepet játszottak életemben a teljesítmények és az értük kapott jutalmak. Rátermettségem bizonyítékát mindenekelőtt a jó osztályzatok jelentették, tizenhárom éven át... Tanulmányaim során a közkedvelt tantervek, a polgári kulturális élet és a protestáns munkaetika ’megvetendő’ rendszerként lepleződött le a hosszú elméleti viták során – viszont most kifogástalan baloldalinak illett lenni.” Ebben a helyzetben az egyik barátja szükszavúan így szólt hozzá: „Isten szeret minket, mielőtt még teljesítettünk volna valamit.” *Ina Praetorius* azt írja: „Olyan volt ez, mintha minden élethelyzet, amelyben huszonegy évig csak úgy, ’értékelés nélkül’ léteztem, hirtelen ebben az ’Isten’ szóban futott volna össze. Azt a tapasztalatot, hogy létezik élvezetes élet az igába fogottságot megelőzően is, az ’Isten szeret minket, mielőtt még teljesítettünk volna valamit!’ mondat olyan nyelvre fordította le, amelyről azt feltételeztem, hogy idegen tőlem: az Istenről szóló nyelvre.”

Martin Walser író hasonló tapasztalatról számol be. Amint mondja, a legutóbbi időkig múzeumi esetnek, „a törlendő szavak legnemesebbikének” tartotta az irgalmasságot, „a szellemtörténet egyik nagy szavának”, amely sajnos kislejtözött. „De azután megtapasztaltam, milyen az, amikor én magam részesülök irgalmasságban. Hirtelen úgy tűnt számomra, mintha új légkör venne körül”, írja Túl az irónián. Párbeszédet az irgalmasságról c. könyvében. *Walser* számára az „irgalmasság” „egyirányú utca ugyan, de grandiózus utca. Megajándékozunk téged anélkül, hogy megkérdeznék, megérdemled-e, méltó vagy-e rá”.

Ez a lenyűgöző tapasztalat *Ina Praetorius* számára nem csupán teológiai mozzanat, hanem az áll, hogy kiáll a feltétel nélküli alapjövedelem mellett, hanem ez áll társadalmunkhoz intézett kérdései mögött is: „Hogyan veszem észre, mikor van elég tulajdonom? A tár-

sadalomnak milyen tevékenységekre van szüksége? Miért lehet ma fegyvergyártással és tőkespekulációval dúsgazdaggá válni, de olyan tevékenységekkel nem, amelyek nélkül csecsemőként senki sem maradhatna életben? Miért gondolják az emberek, hogy a munkához anyagi ösztönzésre van szükség, miközben napról napra valamennyien azok munkájából élnek, akik effajta ösztönzés nélkül főznek, mosnak, takarítanak, ápolnak..? Egyénileg és társadalmilag hogyan tanulhatjuk meg a hálás lelkületet mint annak kollektív tudatát, hogy senki sem munkával vívja ki maga számára az életét?”

A hála mint az irgalmasság felforgató tapasztalatára adott válasz, az irgalom mint a világ alakításának eszköze – ebben az összefüggésben ez sem ósdi, sem szenteskedőnek nem hangzik. Ellenkezőleg, egy mélyen elbizonytalanodott, a teljesítményre és a birtoklásra építő társadalomban egyenesen gyógyszernek tűnik az unott irónia, a cinizmus és a nárcizmus ellen, mert ezek gyakran csak a tehetetlen elzárkózást megjelenítő reakciók. A filozófus *Holger Zaborowskinak* meggyőződése: „Ha ismét általánosan feltűnik az igazság és a valódi közelség, az elismerés és a beteljesülés, a komolyság és a remény iránti vágyakozás, akkor ismét egymás felé fordulnak majd azok is, akik a legtávolabb állnak egymástól, észre fogják venni egymást, törődni fognak egymással és gondoskodni fognak egymásról. Akkor egyik arcról a másik után olvad le a mindent elemészto irónia.”

Az irgalom minden nagy mono-teista vallásban Isten alaptulajdonságai közé tartozik. *Mouhanad Khorchide* muszlim reformteológus szerint az irgalmasság egybeesik Isten lényegével: „A Korán nem csak Isten jellemvonásaként, hanem Isten lényegi tulajdonságaként ábrázolja az irgalmasságot, olyanként, amit nem lehet elválasztani Istentől, sőt azonosítja azt Istennel.” *Khorchide* ezt többek között azzal indokolja, hogy – egy kivételével – minden szúrát az „Isten, a végtelenül irgalmas nevében” formula vezet be. *Khorchide* egyúttal ezt tartja a döntő teológiai érvek a politikai

iszlám mindazon válfajaival szemben, amelyek erőszakkal akarják létrehozni Isten államát.

A zsidóságban és a kereszténységben egyaránt nagy, állandó szellemi küzdelmet kiváltó téma, hogy miképpen viszonyul Isten igazságossága az irgalmasságához. Az Újszövetségben Jézus tanítása az irgalmasság irányába tolta el a hangsúlyt – gondoljunk csak a példabeszédeire –, anélkül hogy lemondott volna az igazságosság szempontjáról. A Máté-evangéliumhoz írt kommentárjában klasszikusan fejezi ki ezt a középkor nagy teológusa, *Aquinói Tamás*: „Az

igazságosság irgalmasság nélkül kegyetlenség – az irgalmasság igazságosság nélkül a szétesés szülőanyja.” Ezt a gondolatot eleveníti föl például *Walter Kasper* kúriai bíboros, amikor így fogalmaz: „Isten igazságossága az irgalmassága. És Isten irgalmassága az igazságossága.” Ez első hallásra szöszaporító fogalomismétlésnek tűnik, de – ha mint egy buddhista koanról, paradox rejtélyről meditálunk róla – talán így lehet feloldani: Istennek van B-terve a világ számára. Ha Isten irgalmasnak mutatkozik, akkor azért teszi ezt, hogy új igazságosság jöhessen létre. Az irgalmasság – így

tekintve – Isten által ihletett lehetőség lenne arra, hogy ismét kijussunk egy zsákutcából. Ezt az értelmezést javasolta Vallendarban *Stephan Ackermann* trieri püspök. Persze meg kellene követelni, hogy ezt a felismerést az egyházon belül is alkalmazzák azokra a zsákutcákra, amelyekbe az egyház beletévedt. Az irgalmasságnak az egyházban is az új igazságosság úttörőjévé kell válnia.

Michael Schrom

Forrás: Publik-Forum, 2016/22

Búcsú az áteredő büntől

XVI. BENEDEK PÁPA minden bátorságát összeszedte, amikor 2007. április 20-án eltörölte a „Limbus puerorum” tanát. Ez a tanítás, amelyet a mai keresztények alig ismernek, nem is szólva arról, hogy azonosulni tudnának vele, a kereszténység kezdetiig nyúlik vissza. Szent Ágoston egyháztanító számára világos volt, hogy a megkereszteletlenül elhunyt gyerekek az „áteredő bűn” miatt a pokolba kerülnek, még akkor is, ha kisbabaként egyáltalán nem volt alkalmuk bünt elkövetni. E szigor ellenében alakították ki középkori teológusok a „Limbus puerorum” enyhített változatát (latin *limbus* = valaminek a széle, pereme; *puer* = gyermek). Ezen elképzelés szerint a megkereszteletlenül elhunyt gyermekek már nem ugyanabba a pokolba jutnak, mint az örökre elkárhozottak, hanem a pokol „szélére, peremére”, afféle „előcsarnokába” (magyar szóhasználattal „a pokol tornácára”). Noha ez ugyancsak kizárta Isten színelátását, mindazonáltal valamivel kellemesebb helynek számított. A „limbus” tanításának megszüntetésével XVI. Benedek egy kegyetlen Isten képét akarta helyesbíteni. Az volt a szándéka, hogy a hívőket többé ne „a rettegés logikája” határozza meg. De a pápa aztán megijedt saját bátorságától, és a következő nyilatkozatot adatta ki a Nemzetközi Teológiai Bizottsággal: „A limbus elmélete továbbra is lehetséges teológiai vélemény marad.” Tekintettel azonban erre a határozatlanságra, még sürgetőbbé vált az áteredő bűn értelméről vagy értelmetlenségéről folyó vita.

Az áteredő bűn tana Szent Ágoston (354-430) „találománya” (ahogyan *Wilhelm Geerlings* katolikus teológus mondja). Megöregedett püspökként az észak-afrikai Hippóban elhomályosult az emberről alkotott képe. Mindenütt gonosz, bűnös, eretnek jelenségeket látott. A Paradicsomból történt kiűzetést az emberiség rettenetként értelmezte. Nem akarta elismerni, hogy „a tudás fájáról” evéssel „az első emberek” egyéni szabadságukat fedezték föl, és Isten kegyelmének ragyogását azáltal akarta megsemmisíteni, hogy azt állította: az emberiség totálisan a bűn rabja lett! Csak ezzel a feltétellel létezhet a gyermekkereszttség köteleessége. Az Egyház csak így alapozhatja meg önmagát a kegyelmek szükségessége és egyetlen közvetítőjeként, és szólíthat föl a pogányok egyetemes missziójára. De még az sem lehet biztos abban, hogy megmenekül, aki meg van keresztelve. Az embernek félnie kell ettől a dühös Isten-„Atyától”. De indíthat-e hitre a félelem?

Az értelem érdeklődését Ágoston nem hagyta érvényesülni: jobb tudása ellenére hamisan fordította le a Római levél egyik versét (5,12), és *Hilarius* egyháztanítót követve, a görög szöveg ellenére azt írta: „Benne”, tehát Ádámban [azaz „általa”], „minden ember vétkezett.” A korrekt fordításban erről nincs szó. Pál csak arról beszél, hogy egy ember által jött világba a bűn, és mindenki bűnös. Pál nem azt mondja, hogy Ádámban már formálisan benne van minden ember. De az Ágoston-specialista *Kurt Flasch* filozófus szerint „Ágostonnak azért volt szüksége erre az olvasatra”, hogy a Bibliának megfelelőként állíthassa be az áteredő bűnről szóló tanítását. *Peter Brown* történész ezt így egészíti ki: „Ágoston Istene olyan Isten volt, aki az egy ember, Ádám bűnére *kollektív* büntetést szabott ki.”

AZ ÁTEREDŐ BŰNNEK ez a tana kivonja magát egyéni tapasztalat alól: Egy konkrét személy érzékelheti magát egyedi bűnösnek, de nem érezheti és élheti meg magát „áteredő bűnösnek”: az áteredő bűn mesterséges konstrukció, puszta elmélet. Ennek ellenére mindmáig minden keresztény egyház tanításának lényegéhez tartozik. De mit nyerünk azzal, ha az áteredő bűn következményeként értelmezzük a szíriai háborút? Vagy az emberiség eredeti bűn általi meghatározottságának példájaként a holokausztot, avagy Sztálin zsarnokságát? Ágoston csak általános jellegű kijelentéseket tud tenni: Szerinte az ember egyáltalán nincs abban a helyzetben, hogy jót tegyen, alapvetően megromlott, és képtelen a világos gondolkodásra. Ennek katasztrófális következményei vannak: Tekintettel totális romlottságukra, az emberek vagy bénának érzik magukat, s nem képesek többé szabadon dönteni és helyesen cselekedni, vagy a munka és a siker iránti mértéktelen lelkesedéssel akarják bizonyítani, hogy Isten „elfogadja őket”. Az áteredő bűn tana összekuszáló meggyőződések szövevényes együttese, amelynek semmi köze sincs Jézus emberbaráti üzenetéhez. Amint ismeretes, Jézus sosem beszélt „áteredő bűnről”.

De hogy teljes legyen a szerencsétlenség, Ágoston kiterjesztette tanítását a szexualitás területére: azt tanítja, hogy az áteredő bűn a nemzés pillanatában száll át egyik emberről a másikra. Ismeretes, hogy Ágoston a szexuálisan meghatározott szerelmet csak a gyermeknemzés „eszközeként” tűrte meg. A „csábító nőről” szóló ideológiának éppúgy itt van az eredete, mint az